

การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : ศึกษาชุมชนใน
จังหวัดตราด*

COMMUNITY MANAGEMENT OF COMMON-POOL RESOURCES ACCORDING TO
THE PHILOSOPHY OF SUFFICIENCY ECONOMY: A CASE STUDY OF COMMUNITY
IN TRAT PROVINCE

ณัฐวุฒิ ทรัพย์อุบลัมภ์, คมพล สุวรรณกฎ, ขวัญศิริ เจริญทรัพย์ และ สมศักดิ์ สามัคคีธรรม

Natthawut Sub-upatham, Khompol Suvarnakuta, Khwansiri Charoensub and Somsak Samukkethum

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

Rambhai Barni Rajabhat University

คณะพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Social Development and Management Strategy, of National Institute of Development Administration

Email: natthawut.s@rbru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของชุดนิพนธ์เรื่องการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง: ศึกษาชุมชนในจังหวัดตราด มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย 3 ห่วง 2 เงื่อนไข รวม 5 มิติคือ 1) ความพอประมาณ 2) ความมีเหตุผล 3) การมีภูมิคุ้มกันในตัว 4) ความรู้ 5) คุณธรรม กับแนวคิดหลักการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสโตรอม ใน 8 มิติคือ 1) กำหนดขอบเขตให้ชัดเจน 2) ความสอดคล้องของกฎระเบียบ 3) การจัดให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกร่วมกัน 4) การกำกับติดตามและสอดส่องดูแล 5) การลงโทษผู้ละเมิดกฎระเบียบ 6) ชุมชนจะต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ 7) สิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนนั้นจะต้องได้รับการยอมรับจากรัฐ 8) การเชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ใหญ่กว่าด้วยการจัดการภาคีเครือข่าย โดยมีระเบียบวิธีวิจัยคือ เป็นการวิจัยแบบสหวิทยาการใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เลือกกรณีศึกษาชุมชนบ้านเปร็ดโน ตำบลห้วงน้ำขาว อำเภอเมืองจังหวัดตราด เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม และการศึกษาจากเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนบ้านเปร็ดโนตามแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดการ

* Received November 4, 2022; Revised November 7, 2022; Accepted November 28, 2022

จัดการทรัพยากรร่วมของ เอลินอร์ ออสโตรมมีลักษณะคล้ายคลึงกันในแง่ของการยอมรับให้ชาวบ้านเข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้ ภายใต้เงื่อนไขของการกำกับดูแลและต้องมีระบบการอนุรักษ์ฟื้นฟู การสนับสนุนการจัดการตนเองของชุมชนรวมถึงการทำงานเป็นภาคีเครือข่ายทั้งใน และนอกชุมชน และมีเป้าหมายร่วมกัน คือการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งสามมิติ คือมิติด้านเศรษฐกิจ มิติด้านสังคม และมิติด้านสิ่งแวดล้อม

คำสำคัญ: การจัดการป่าชายเลน; ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง; แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม

ABSTRACT

This research article is part of the study titled Community Management of Common-pool Resources According to the Philosophy of Sufficiency Economy: A Case Study of Community in Trat Province. The aimed to study characteristics of community common-pool resource management to the concept according of the philosophy of sufficiency economy consisting of 3 pillars, 2 conditions, 1) moderation, 2) reasonableness, 3) self-immunity, 4) knowledge, 5) virtue, and Elinor Ostrom's principles for sustainable governance of common-pool resources, in eight dimensions is 1) boundaries, 2) congruence, 3) collective choice arrangements, 4) monitoring, 5) graduated sanctions, 6) conflict resolution mechanism 7) minimal recognition of rights, 8) nested enterprises. The research was methodology on the basis of interdisciplinary qualitative research design. A case of Ban Pred Nai community in Huang Nam Khao sub-district, Mueang district, Trad province was selected. Data were collected using an in-depth interview, group interview, and obtained from documents. The study results found that the common-pool resource management according to the sufficiency economy philosophy of Ban Pred Nai community and Elinor Ostrom's principles for sustainable governance of common-pool resources shared similar characteristics in terms of accepting villagers to utilize resources under the conditions of common-pool resource government. Meanwhile, there must be the system for conservation and restoration, support of community self-management including network operations inside and outside the community.

The common goal is sustainable development in three dimensions, namely, economy, society, and environment.

Keywords; Mangrove Forest Management; Sufficiency economic philosophy; Common-pool resources approach

บทนำ

การพัฒนาประเทศไทยที่ผ่านมาที่เริ่มมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (2504-2509) จนกระทั่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (2540-2544) ก่อให้เกิดการตั้งคำถามขึ้นมามีหน่วยงานใดบ้างที่คำนึงถึงผลของการพัฒนาประเทศว่ามีการพัฒนาอย่างสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับทรัพยากรของชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดหรือไม่ จึงได้เกิดบทสรุปการพัฒนาประเทศว่ามีความทันสมัยแต่ไม่พัฒนาที่จะให้เกิดความยั่งยืนได้ จนกระทั่งสิ้นสุดการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (2560-2564) ข้อกังวลเกี่ยวกับปัญหาการมีผู้ใช้ทรัพยากรมากเกินไป การใช้ทรัพยากรเกินพอดี และการมุ่งผลตอบแทนสูงสุดด้านเศรษฐกิจทำให้รัฐเข้าแทรกแซงเพื่อกำกับ ควบคุม และการจัดสรรทรัพยากรด้วยตัวเอง ซึ่งเห็นได้ชัดเจนว่าจากการเร่งรัดให้มีการผลิต และส่งเสริมอุตสาหกรรมอย่างมากมาย แต่ผลที่ตามมาก็ได้ทำลายทรัพยากรต่าง ๆ อย่างมากมายโดยเฉพาะพื้นที่ป่าไม้ก็ลดลงตามไปด้วย จากสถิติป่าไม้ในประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2516 มีเนื้อที่ป่าทั่วประเทศ 138,556,875 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 43.21 ต่อมา พ.ศ.2541 มีเนื้อที่ป่าทั่วประเทศ 81,076,250 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 25.28 และใน พ.ศ. 2564 มีเนื้อที่ป่า 102,212,434 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 31.59 เพิ่มขึ้นจาก พ.ศ. 2541 จำนวน 21,136,229 ไร่ ทั้งนี้เกิดจากการที่รัฐบาล และรัฐมนตรีมีมติให้ปิดป่าสัมปทานทั่วประเทศเมื่อ พ.ศ. 2543 สืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พ.ศ.2535 ที่ได้เกิดกระแสการปฏิรูปทางการเมืองนำไปสู่การเรียกร้องเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตามนโยบาย และสิทธิของชุมชนในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบกับการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้รัฐกระจายอำนาจแก่ชุมชนในการจัดการป่าส่งผลให้ภาครัฐยอมรับให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่า โดยกรมป่าไม้อนุญาตให้ชุมชนสามารถดูแลป่าได้ตั้งแต่ พ.ศ.2540 เป็นต้น

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมามีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนได้รับการยอมรับมากขึ้นเรื่อย ๆ ในฐานะทางเลือกการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และแก้ไขปัญหาความยากจนของชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวบ้านที่อยู่ในเขตพื้นที่ป่าของรัฐ นักวิชาการที่สนับสนุนแนวทางป่าชุมชนเชื่อว่าการจัดการทรัพยากรแบบรวมศูนย์อำนาจ นอกจากจะไร้ประสิทธิภาพในการคุ้มครอง และรักษาทรัพยากรป่าไม้แล้ว ยังก่อให้เกิดปัญหาความไม่เป็นธรรมในการจัดสรรทรัพยากร ซึ่งผู้ที่ได้รับผลกระทบทางตรงมากที่สุดก็หนีไม่พ้นชาวบ้าน และชุมชนที่อยู่ใกล้ชิดกับทรัพยากร ข้อเสนอของนักวิชาการกลุ่มนี้คือ รัฐต้องกระจาย หรือมอบอำนาจในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้กับชุมชนในรูปแบบป่าชุมชน เพื่อเป็นการคุ้มครอง และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ และยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวบ้านที่อยู่ใกล้ป่าโดยป่าไม้เป็นจุดเริ่มต้นของระบบนิเวศที่เป็นแหล่งอาหารระดับปฐมภูมิหากถูกทำลายลงไปก็ยากที่จะฟื้นฟูให้กลับคืนมาอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม ถึงแม้จะมีข้อเสนอให้ชุมชนท้องถิ่นจัดการทรัพยากรเองแล้วก็ตาม แต่ยังมีประเด็นคำถามคือการให้ชุมชนท้องถิ่นจัดการทรัพยากรนั้นไม่ได้ประสบความสำเร็จทุกพื้นที่หรือทุกชุมชน เพราะปัญหาการจัดการทรัพยากรเป็นเรื่องยาก และสลับซับซ้อนชุมชนต้องร่วมกันสร้างกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์ และจัดการทรัพยากรร่วมกันทั้งภายในชุมชนของตนเอง และเชื่อมโยงกับชุมชนอื่น ๆ ในระบบนิเวศที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเดียวกันนั้นด้วย ซึ่งลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมจะประสบความสำเร็จได้นั้นมีโอกาสเกิดขึ้นน้อย มีเพียงบางพื้นที่เท่านั้นที่มีลักษณะการจัดการที่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากรให้ประสบความสำเร็จ

จังหวัดตราดเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในภูมิภาคตะวันออกของประเทศไทยมีทรัพยากรที่เป็นแผ่นดินและพื้นน้ำ ประกอบด้วย เทือกเขา ป่าไม้ และที่ราบลุ่มที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก มีลุ่มน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์และพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล รวมถึงท้องทะเลอ่าวไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีทรัพยากรป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์มากเป็นอันดับสองของประเทศไทย ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำสวนผลไม้ ทำนา ทำไร่ การทำประมงชายฝั่ง เป็นต้น นอกจากนี้จังหวัดตราดยังอยู่บนเส้นทางการพัฒนาพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออกซึ่งมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดการขยายตัวด้านการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างสูงในอนาคต เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาดังกล่าวจังหวัดตราดจึงได้กำหนดแผนการพัฒนาจังหวัด โดยมีเป้าหมายการพัฒนาจังหวัด คือ ตราดเมืองมั่งคั่ง ชุมชนมั่นคง ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมยั่งยืน และได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดเอาไว้ 3 ประเด็น ประกอบด้วย 1) การพัฒนาความมั่นคงทางเศรษฐกิจจากฐานการท่องเที่ยว การเกษตรครบวงจร การบริการและการค้าชายแดนเชื่อมโยงกับอาเซียนและนานาชาติที่เติบโตเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม 2) การเสริมสร้างความมั่นคง ความสงบเรียบร้อย และชุมชนเข้มแข็งด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 3) การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้มีความอุดมสมบูรณ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน (แผนพัฒนาจังหวัดตราด พ.ศ. 2561-2565 (ฉบับทบทวน) พ.ศ. 2563) ทำให้เกิดการขับเคลื่อนการพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area Based) ด้วยแนวทางเขตพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง โดยในปัจจุบันจังหวัดตราดได้เป็นพื้นที่ที่มีการจัดการทรัพยากรร่วมโดยชุมชน และประสบความสำเร็จทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมเป็นจำนวนมาก อาทิ ด้านเศรษฐกิจ มีการทำประมงพื้นบ้านเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน มีการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยยึดหลักการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของชาวบ้านอย่างยั่งยืน ด้านสังคมที่มีการจัดการวัฒนธรรมที่ผสมผสานระหว่างชาวไทยพุทธ ชาวมุสลิม และชาวจีนที่สามารถดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขบนฐานทรัพยากรทางทะเล และด้านสิ่งแวดล้อมที่มีการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าชายเลนจนกระทั่งมีความสมบูรณ์มากที่สุดในภาคตะวันออก เป็นต้น ประกอบกับแนวคิดทางการศึกษาด้านวิชาการในเชิงสหวิทยาการที่ผู้ศึกษาต้องการค้นคว้าองค์ความรู้ที่มาจากศาสตร์หลายสาขาที่ประกอบด้วยหลายมุมมองอันจะเป็นแนวทางการพัฒนากรอบการศึกษาใหม่ขึ้นมา เพื่อการอธิบาย และแสวงหาความรู้ที่มีความหลากหลายยิ่งขึ้น

จากการสำรวจแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรร่วมโดยชุมชนพบว่าแนวคิดที่น่าสนใจอยู่ 2 แนวคิดที่จะสามารถอธิบายถึงความเป็นไปได้เกี่ยวกับลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมตามแนวทางสหวิทยาการ คือปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) ตามคุณลักษณะ 3 ห่วง คือ 1) ความพอประมาณ 2) ความมีเหตุผล 3) การมีภูมิคุ้มกันในตัว และ 2 เงื่อนไข คือ 1) เงื่อนไขความรู้ 2) เงื่อนไขคุณธรรม กับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม (Common-Pool Resources Approach: CPR) ของเอลินอร์ ออสโตรอม ผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ ตามหลักการ 8 มิติคือ 1) กำหนดขอบเขตให้ชัดเจน 2) ความสอดคล้องของกฎระเบียบ 3) การจัดให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกร่วมกัน 4) การกำกับติดตามและสอดส่องดูแล 5) การลงโทษผู้ละเมิดกฎระเบียบ 6) ชุมชนจะต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ 7) สิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนนั้นจะต้องได้รับการยอมรับจากรัฐ 8) การ

เชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ใหญ่กว่าด้วยการจัดการภาคีเครือข่าย โดยผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนของชุมชนบ้านเป็ดใน หมู่ 2 ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราดว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร เพื่อที่จะนำองค์ความรู้ไปใช้ในการวางแผนการจัดการทรัพยากรในชุมชนร่วมกันอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดตราด

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบสหวิทยาการเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสัมภาษณ์แบบกลุ่มย่อย (Small Group) จากผู้ให้ข้อมูลหลักที่รับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับป่าชายเลนของชุมชนบ้านเป็ดใน ซึ่งได้มาจากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) อาทิ อดีตผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล และชาวบ้านในชุมชน นอกจากนี้ยังศึกษาจากข้อมูลเอกสาร เช่น วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย บันทึกรายงานการประชุมของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน และข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต จนกระทั่งข้อมูลอิมตัวจากนั้นจึงนำมาตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยเลือกข้อมูลตามเนื้อหาของวัตถุประสงค์การวิจัยเป็นหลัก ตีความหมายข้อมูลบนฐานของการวิเคราะห์เหตุและผลในเชิงประวัติศาสตร์ (Oral History)

สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยสรุปผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

ลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดตราด กรณีศึกษาชุมชนบ้านเป็ดใน ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด มีความสอดคล้องกับแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (SEP) และแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม (CPR) ของเอลินอร์ ออสตรอม ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (SEP) กับการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	ลักษณะการจัดการป่าชายเลนของชุมชนบ้านเปร็ดใน
ความพอประมาณ	1. มีการพัฒนาทรัพยากรของชุมชนด้วยการทำสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดความเหมาะสมกับทุนและแรงงานของชาวบ้านซึ่งเป็นการมองถึงศักยภาพของชุมชน 2. มีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนชุมชนบ้านเปร็ดใน ส่งเสริมให้สมาชิกได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู การให้คำแนะนำในการดูแลรักษาทรัพยากร 3. มีกองทุนเพื่อการจัดการป่าชายเลนชุมชน มีการรวมเงินสำหรับไว้เป็นทุนในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและการทำกิจกรรมอื่น ๆ 4. มีกฎ ระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน
ความมีเหตุผล	1. มีการอนุรักษ์ป่าชายเลน ส่งเสริมการปลูกไม้ทดแทนในป่าชายเลน เพื่อฟื้นฟูสภาพป่าชายเลน และมีการปลูกป่าเพิ่มเติมในพื้นที่ว่างเปล่าเสื่อมโทรม 2. ชาวบ้านสามารถสร้างความเข้าใจร่วมกัน มีการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และร่วมเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรในชุมชน มีการจัดกิจกรรมในชุมชนเพื่อปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชนผ่านกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนชุมชนบ้านเปร็ดใน 3. การจัดการทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเปร็ดในมีการบริหารจัดการในรูปแบบกลุ่มที่มีมติในที่ประชุมผ่านเวทีชาวบ้าน โดยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเพื่อระดมความคิดเห็น โดยยึดหลักประชาธิปไตย 4. กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเปร็ดในมีการเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน

การมีภูมิคุ้มกันในตัว	1. มีการปลูกป่าชายเลนอย่างชัดเจน สามารถสร้างเป็นป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์ 2. มีแผนแม่บทในการพัฒนาทรัพยากรชุมชนและมีการจัดกิจกรรมการอนุรักษ์และการฟื้นฟูป่าชายเลนอย่างสม่ำเสมอ 3. มีการจัดระบบการบริหารจัดการกลุ่มที่โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้จนได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านในชุมชน 4. มีการสร้างศูนย์เรียนรู้ชุมชนและต่อยอดการสร้างความรู้ความตระหนักในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 5. มีการจัดกิจกรรมในการเฝ้าระวังและดูแลรักษาป่าชายเลน มีการลาดตระเวน ตรวจตราดูแลป่าตามหน้าที่รับผิดชอบ 6. มีการจัดระบบการออม เช่น ออมเงิน ออมดิน ออมน้ำและออมมิตร เพื่อใช้ประโยชน์ในอนาคตอย่างยั่งยืน 7. ชุมชนร่วมกับภาคีเครือข่ายชุมชนที่มีอาณาเขตพื้นที่ป่าชายเลนใกล้เคียงติดกัน มีการเครือข่ายการทำงานร่วมกันกับภาครัฐและภาคส่วนอื่น ๆ เช่น กรมป่าไม้ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กรมเจ้าท่า สถาบันการศึกษา องค์การมหาชน องค์กรพัฒนาเอกชน มูลนิธิต่าง ๆ
-----------------------	---

ความรู้	1. มีกระบวนการเรียนรู้ที่สืบทอดจากการปฏิบัติจนกลายเป็นองค์ความรู้ภายในตัวชุมชนเอง เช่น การบริหารจัดการป่าชายเลน การบริหารจัดการน้ำโดยชุมชน การจัดการกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อคุณธรรมครบวงจรชีวิต ซึ่งความรู้ที่เกิดจากการสั่งสม สืบทอดและปฏิบัติต่อกันมานี้สามารถถ่ายทอดไปยังบุคคลอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดี 2. ผู้นำชุมชนและปราชญ์ชาวบ้านมีการทำวิจัยท้องถิ่นโดยชุมชนเอง ทั้งในด้านการป้องกัน การแก้ไขปัญหาและด้านการเตรียมความพร้อมของชุมชนในการรับมือกับวิกฤติการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เช่น การวิจัยท้องถิ่นเกี่ยวกับการกัดเซาะชายฝั่ง การวิจัยท้องถิ่นเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์ที่เหมาะสมในการนำมาใช้ป้องกันการสูญหายของพื้นที่ป่าชายเลน เป็นต้น 3. มีการใช้เครื่องมือสำหรับสร้างความรู้ในชุมชน เช่น การทำเวทีประชาคมเพื่อระดมความคิดเห็น การประชุมกลุ่มย่อยในชุมชน การพูดคุยถกประเด็นปัญหา เป็นต้น 4. มีการเพิ่มเติมความรู้จากหน่วยงานภายนอกอยู่เสมอ เช่น การประชุม การอบรมจากหน่วยงานภาครัฐ การศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การทำวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น การติดตามสถานการณ์ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและด้านอื่น ๆ จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ที่สามารถเข้าถึงได้ 5. มีการส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่บุคคลทั้งภายในและนอกชุมชน เช่น การส่งเสริมความรู้ด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลนให้กับเด็กนักเรียนในชุมชน การถ่ายทอดความรู้แก่ผู้มาศึกษาดูงานในพื้นที่ป่าชายเลนของชุมชน การจัดทำป้ายเพื่อบอกชนิดของต้นไม้และพันธุ์สัตว์น้ำในป่าชายเลน
----------------	---

คุณธรรม	1. มีความอดทนสามารถใช้สติปัญญาที่มีอยู่มาใช้ในการควบคุมความขัดแย้งที่เกิดขึ้น 2. ชุมชนมีความเสียสละและแบ่งปันซึ่งกันและกันในคราวที่ชุมชนได้รับความเดือดร้อนในทุกสถานการณ์ 3. ยึดหลักคุณธรรมความเสมอภาคและมีความยุติธรรมต่อกัน ในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน ด้วยความเคารพในกฎกติกาที่กำหนดไว้ร่วมกัน 4. ผู้นำมีความเสียสละ มุ่งมั่น พยายามอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ป่าชายเลนอย่างไม่ย่อท้อ สมาชิกกลุ่มจึงมีความเชื่อมั่นศรัทธาและมีความไว้วางใจเชื่อใจในการทำหน้าที่ของผู้นำ 5. กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเปร็ดโนมีการบริหารจัดการกลุ่มแบบธรรมาภิบาล มีมาตรฐานการทำงานและมีหลักจริยธรรมในการบริหารงานสามารถตรวจสอบการทำงานได้
-----------------------	--

ลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนบ้านเปร็ดโน ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราดตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถสรุปให้เป็นรูปธรรมได้ดังนี้ 1) การดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน 2) การฟื้นฟูป่าชายเลน 3) การอนุรักษ์ 4) การสร้างกระบวนการเรียนรู้ 5) การมีส่วนร่วมของชุมชน 6) ภาวศึเครือข่ายของชุมชน 7) การเสียสละเพื่อส่วนรวม

ตารางที่ 2 แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม (CPR) ของเอลินอร์ ออสตรอมกับการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน

แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม ของเอลินอร์ ออสตรอม	ลักษณะการจัดการป่าชายเลนของชุมชนบ้านเปร็ดใน
1 กำหนดขอบเขตให้ชัดเจน 1.1 ขอบเขตของผู้ใช้ประโยชน์	1. การไม่อนุญาตให้บุคคลภายนอกชุมชนเข้ามาเก็บประโยชน์จากป่าชายเลนของชุมชน 2. มีการกำหนดกฎ กติกา เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนของชุมชนไม่ให้มีการใช้มากเกินไป โดยสมาชิกในชุมชนสามารถจับสัตว์น้ำในป่าชายเลน สามารถตัดไม้จากป่าชายเลนได้ แต่ห้ามตัดต้นไม้ที่มีอายุน้อยและขยายพันธุ์ยาก ซึ่งจะต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเปร็ดในเสียก่อน
1.2 ขอบเขตของทรัพยากรร่วม	1. มีการกำหนดเขตป่าชายเลนร่วมกันระหว่างชาวบ้านและหน่วยงานภาครัฐ อาทิ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กรมเจ้าท่า องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น 2. มีการทำเส้นทางเดินรอบป่าชายเลน การติดป้ายป่าชายเลนของชุมชน
2. ความสอดคล้องของกฎระเบียบ 2.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น 2.2 ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์	1. การมีกฎ กติกาห้ามตัดไม้และจับสัตว์น้ำในฤดูวางไข่ 2. มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อการอนุรักษ์อย่างถูกต้องเป็นทางการ 1. มีกองทุนเพื่อการจัดการป่าชายเลนของชุมชน ในการบริหารจัดการป่าชายเลนและการทำกิจกรรมอื่น ๆ ในชุมชน 2. มีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลน เพื่อประโยชน์ในดูแลรักษาทรัพยากร

3. การจัดให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกร่วมกัน	1. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการกำหนดระเบียบการดูแลป่าชายเลนบ้านเปร็ดใน 2. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดทำกติกาและข้อตกลงร่วมกัน การกำหนดบทลงโทษแก่สมาชิกที่ละเมิดระเบียบการดูแลป่าชายเลนบ้านเปร็ดใน (ระเบียบและกติกายังไม่มีการปรับแก้)
4. การกำกับติดตามแลสอดส่องดูแล 4.1 การกำกับติดตามผู้ใช้ประโยชน์ 4.2 การสอดส่องดูแลสภาพของทรัพยากร	1. จัดกิจกรรมในการเฝ้าระวังและดูแลรักษาป่าชายเลนโดยสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลน 2. มีชาวบ้านลาดตระเวนและตรวจตราดูแลป่าตามหน้าที่รับผิดชอบตามคลองที่อยู่ในพื้นที่บ้านเปร็ดในตั้งแต่คลอง 1-12 1. มีทีมตรวจการณ์ของชุมชนซึ่งเป็นการจัดทีมชาวบ้านเฝ้าระวังและลาดตระเวนตามลำคลองในป่าชายเลน 2. มีการสำรวจระบบนิเวศป่าชายเลนพร้อม ๆ กับลาดตระเวนตามลำคลองในบริเวณป่าชายเลน
5. การลงโทษผู้ละเมิดกฎระเบียบ	1. ผู้ที่ไม่ให้ความร่วมมือกับมติของหมู่บ้าน มีการกระทำความผิดระเบียบกรณีห้ามจับปูแสมในฤดูวางไข่และมีการล่าสัตว์ป่าอย่างโจ่งแจ้งจะงดให้ผู้นั้นมีสิทธิกู้ยืมเงินจากกลุ่มออมทรัพย์อย่างเด็ดขาดเป็นเวลา 3 ปี 2. กรณีตัดไม้ป่าชายเลน 3-4 ต้น จะใช้วิธีว่ากล่าวตักเตือน หากไม่เชื่อฟังจะนำเจ้าหน้าที่ไปจับกุมและดำเนินคดีตามกฎหมาย
6. ชุมชนจะต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ	1. การพูดคุยเจรจา ปรับความเข้าใจระหว่างคู่ขัดแย้ง 2. การใช้ผู้นำ ปราชญ์ชาวบ้านไกล่เกลี่ย

7. สิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนนั้นจะต้องได้รับการยอมรับจากรัฐ	1. การได้รับการยอมรับจากภาครัฐในการบริหารจัดการป่าชายเลนเพราะเชื่อมั่นว่าชุมชนสามารถรักษา ดูแลป่าชายเลนได้ จนสามารถเป็นพื้นที่กรณีศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมในชุมชนได้ 2. มีกลไกบริหารจัดการป่าชายเลนอย่างเป็นระบบสามารถเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชนได้
8. การเชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ใหญ่กว่าด้วยการจัดการภาคีเครือข่าย	1. การมีเครือข่ายป่าชายเลนตั้งแต่ระดับชุมชนไปจนถึงระดับประเทศ 2. มีเครือข่ายภาครัฐและเจ้าหน้าที่รัฐในการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับชายฝั่งทะเลตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัดถึงระดับประเทศ 3. การมีเครือข่ายวิชาการ อาทิ โรงเรียน มหาวิทยาลัย หน่วยงานวิจัยต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ องค์กรเอกชนและธุรกิจเอกชน

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษาการจัดการทรัพยากรร่วมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาชุมชนในจังหวัดตราด พบว่าพื้นที่ชุมชนบ้านเปร็ดโน ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด มีการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนตามแนวความคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีลักษณะเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสตรอม โดยทั้งสองแนวคิดสามารถรักษาสมดุลของทรัพยากรป่าชายเลน และวิถีชีวิตของผู้คนไว้ได้อย่างยั่งยืนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกันกับ World rainforest movement ที่นำเสนอการสนับสนุนชนพื้นเมืองเป็นผู้จัดการป่าหรือเรียกว่าการจัดการป่าบนพื้นฐานของชุมชน โดยมองว่าไม่มีใครมีความรู้เกี่ยวกับป่าได้ดีไปกว่าชนพื้นเมืองเนื่องจากป่าเป็นทุกสิ่งทุกอย่างสำหรับพวกเขา วิถีชีวิตของพวกเขาจึงอยู่กับป่าอย่างแยกไม่ออก ส่งผลให้ชาวพื้นเมืองมีความรัก และหวงแหนป่า รวมทั้งมีประเพณี / วิถีปฏิบัติที่สะท้อนถึงการอนุรักษ์ป่า ในขณะที่การจัดการป่าแบบดั้งเดิมที่ผูกขาดโดยรัฐนั้นแท้จริงแล้วรัฐมีทรัพยากร และกำลังคนจำกัดทำให้รัฐไม่สามารถดูแลป่าได้ทั่วถึงจึงต้องอาศัยชนพื้นเมืองทำหน้าที่ปกป้องดูแลป่าเพื่อแลกกับการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากป่าซึ่งวิธีการจัดการป่าร่วมกันมีลักษณะภาควิชาที่ป่าไม่กับชุมชนท้องถิ่น และสอดคล้องกันกับการศึกษาของพัชรินทร์ โชคดีศิริ ที่ทำการศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรร่วม: กรณีศึกษาป่าชุมชนในอำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ พบว่าการจัดการป่าชุมชนประสบความสำเร็จด้านการป้องกันการบุกรุกป่าแต่ไม่ประสบความสำเร็จด้านการฟื้นฟูป่า โดยการจัดการป่าชุมชนมีความสอดคล้องกับทฤษฎีการจัดการทรัพยากรร่วมของออสตรอม 5 ประการ คือ 1) การกำหนดขอบเขตของพื้นที่ชัดเจน 2) การสอดส่องดูแลการใช้

ประโยชน์จากป่าและสวดส่องดูแลทรัพยากร 3) การลงโทษผู้กระทำผิดจากต่ำไปสูง 4) การจัดการความขัดแย้ง 5) การยอมรับสิทธิในการจัดการป่าโดยรัฐ อย่างไรก็ตามการจัดการป่าชุมชนไม่เป็นไปตามแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม 3 ประการ คือ 1) การกำหนดขอบเขตของผู้มีสิทธิ์ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน 2) ความสอดคล้องระหว่างกฎระเบียบกับสภาพทางสังคมและสิ่งแวดล้อม 3) การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบ นอกจากนี้ผลการศึกษาดังกล่าวยังเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับจักรกฤษณ์ จันทรแฉล้ม (2558: บทคัดย่อ) ทำการศึกษาเรื่องกระบวนการฟื้นฟูพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนต้นแบบบ้านเป็ดใน ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงแนวปฏิบัติที่เป็นเลิศและปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลในด้านการดำเนินการฟื้นฟูพื้นที่ธรรมชาติป่าชายเลนของชุมชนต้นแบบพบว่าแนวปฏิบัติที่เป็นเลิศของชุมชนต้นแบบ คือการน้อมนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชุมชน ชาวชุมชนใช้การดำเนินชีวิตตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้หลักคิดแบบ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ช่วยแก้ไข้ปัญหาทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน อีกทั้งการน้อมนำแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างเข้มแข็ง ผลการศึกษานี้ได้ยืนยันองค์ความรู้ของสมศักดิ์ สัมผัสศีธรรม ที่ได้ทำการศึกษาการจัดการทรัพยากรร่วมตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาป่าชุมชนในภาคตะวันออก โดยได้ศึกษาการจัดการป่าชุมชนในภาคตะวันออกที่ประสบความสำเร็จว่ามีความสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสตรอมและแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมากน้อยเพียงใด เป็นการนำตัวแบบที่เหมาะสมในการจัดการป่าชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเปรียบเทียบกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสตรอม พบว่าทั้งสองแนวคิดนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกันอย่างมากในแง่ที่ว่าต่างยอมรับให้ชาวบ้านเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนได้ ภายใต้เงื่อนไขที่จะต้องมีการกำกับดูแลให้มีการใช้ประโยชน์มากเกินไป และจะต้องมีการอนุรักษ์และฟื้นฟูสนับสนุนการจัดการตนเองของชาวบ้าน การทำงานเป็นภาคีเครือข่ายและเล็งเห็นความสำคัญของกลไกรัฐในการเข้ามากำกับติดตามทางอ้อม และให้การสนับสนุนในการจัดทำโครงการป่าชุมชน

องค์ความรู้การวิจัย

จากข้อค้นพบดังกล่าวผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ความสอดคล้องกันของแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสตรอม พบว่ามีความสอดคล้องกันดังภาพใน ตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ความสอดคล้องระหว่างการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสตรอม

รูปธรรมของแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	การจัดการทรัพยากรร่วม 8 มิติของเอลินอร์ ออสตรอม
--	---

1. การดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน	1. การกำหนดขอบเขตของผู้มีสิทธิใช้ประโยชน์จากทรัพยากร 2. การดูแลรักษาและเฝ้าระวัง 3. ระบบการลงโทษกรณีมีผู้ฝ่าฝืน 4. ความสอดคล้องกับกฎ ระเบียบ
2. การฟื้นฟูป่าชายเลน	1. การกำหนดขอบเขตของทรัพยากร 2. หน่วยงานภาครัฐให้การยอมรับ 3. การเชื่อมโยงภาคีเครือข่ายทุกรูปแบบ 4. ความสอดคล้องกับกฎ ระเบียบ
3. การอนุรักษ์	1. การกำหนดขอบเขตของผู้มีสิทธิใช้ประโยชน์จากทรัพยากร 2. การกำหนดขอบเขตของทรัพยากร 3. ระบบการลงโทษกรณีมีผู้ฝ่าฝืน 4. การสอดส่องดูแล 5. ความสอดคล้องกับกฎ ระเบียบ
4. การสร้างกระบวนการเรียนรู้	1. การกำหนดกฎ กติกาและระเบียบชุมชนร่วมกัน 2. การใช้เครื่องมือในการจัดการความขัดแย้ง 3. การจัดทำวิจัยชุมชน 4. การดูแลรักษาและเฝ้าระวัง 5. ความสอดคล้องกับกฎ ระเบียบ
5. การมีส่วนร่วมของชุมชน	1. การร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ 2. กลไกการจัดการความขัดแย้ง 3. การสอดส่องดูแล 4. การดูแลรักษาและเฝ้าระวัง 5. ความสอดคล้องกับกฎ ระเบียบ
6. ภาคีเครือข่ายของชุมชน	1. หน่วยงานภาครัฐให้การยอมรับ 2. การเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย
7. การเสียสละเพื่อส่วนรวม	1. การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ 2. การดูแลรักษาและเฝ้าระวัง 3. การเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติ ภาครัฐควรทำงานร่วมกันกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอและให้ความเสมอภาคกับชุมชนในลักษณะภาคีสนับสนุนเพื่อการทำงานเป็นทีม ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น
2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษากลไกการยึดโยงความสัมพันธ์ระหว่างภาคีต่าง ๆ ในการจัดการทรัพยากรร่วมตามแนวคิดของเอลินอร์ ออสโตรม

บรรณานุกรม

- ข้อมูลสารสนเทศ กรมป่าไม้. (2565). **เนื้อที่ป่าไม้ของประเทศไทย ปีพ.ศ. 2516-2564**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://forestinfo.forest.go.th/Content> สืบค้นเมื่อ 10 ก.ย. 2564
- จักรกฤษณ์ จันทรแฉล้ม. (2558). **กระบวนการฟื้นฟูพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนต้นแบบบ้านเป็ดใน ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด**. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จตุรงค์ คงแก้ว. (2559). **กระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา**. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2559). **ปฏิบัติการวิจัยทางสังคม**. จันทบุรี: หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- เดือนภา ภูทอง. (2561). **การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะและจารีต ประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ**. วารสารการบริหารและการจัดการ. 6(2): 80
- พัชรินทร์ โชคศิริ. (2560). **การจัดการทรัพยากรร่วม: กรณีศึกษาป่าชุมชนในอำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ**. วารสารร่มพญักษ์ มหาวิทยาลัยเกริก. 35(3): 178
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2558). **การจัดการภาคีสาธารณะแบบใหม่ในกรณีของป่าชุมชนภาคตะวันออก**. กรุงเทพฯ: รายงานการวิจัย คณะพัฒนาศักยภาพและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2559). **การจัดการทรัพยากรร่วมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง: ศึกษากรณีของป่าชุมชนในภาคตะวันออก**. กรุงเทพฯ: รายงานการวิจัย คณะพัฒนาศักยภาพและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- Ostrom, E. (2010). **Beyond Markets and State: Polycentric Governance of Complex Economics**. American Economic Review. Vol.100, June.

World Rainforest Movement. (2020). **Community-based Forest Management: Articles**

Published in the WRM Bulletin. (Online).

<http://www.wrm.org.uy/subjects/00cbfm/book.html>. (retrieved 10 Sep, 2020).